

NASTAVNA JEDINKA 2
ODGOVORNOST
Viši razredi srednje škole

Učešće, preuzimanje odgovornosti

**Sloboda podrazumijeva
odgovornost**

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”
[Štogođ radiš, radi mudro i vodi računa o posljedicama]
Latinska poslovice; izvor neutvrđen

**2.1 Rizikovati gubitak prijatelja – ili prekršiti
pravilo? Posvuda se suočavamo s dilemama**

**2.2 i 2.3 Šta bi ti učinio? Preuzimamo
odgovornost za svoje odluke**

**2.4 Koje vrijednosti nam moraju biti zajedničke?
Preuzimanje odgovornosti u zajednici zasnovanoj na ljudskim
pravima**

Nastavna jedinka 2

Odgovornost

Učešće, preuzimanje odgovornosti

Uvod za nastavnike

Preuzimanje odgovornosti – stajalište koje utiče na sve ostalo

Neprestano donosimo odluke, velike i male. Šta ćemo danas ručati? Idemo li autom ili autobusom? Za koju ću stranku glasati?

Kod svake odluke koju donosimo neke mogućnosti biramo, druge odbacujemo. Bez obzira jesmo li toga svjesni, naše odluke utiču na druge. Šta god odlučimo i učinimo, može se dovoditi u pitanje, jer uvijek postoje alternative koje smo mogli izabrati.

Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva razmatranje tih alternativa i posljedica naših odluka. U tom smislu, preuzimanje odgovornosti je stajalište koje doslovno utiče na sve što činimo – u ličnim životu, u odnosima i vezama s porodicom, prijateljima, kolegama i zajednicom u cjelini.

Preuzimanje odgovornosti – ljudsko pravo i izazov

Kada donosimo odluke, ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Sloboda podrazumijeva odgovornost, no sami možemo i moramo odlučiti koje principe i smjernice želimo slijediti. Sloboda znači da smo sami sa svojom odlukom pa stoga preuzimanje odgovornosti može biti vrlo teško. U određenoj mjeri radi se o vještinama koje se mogu naučiti i to je ono što će učenici činiti u ovoj jedinki.

Učenici će razgovarati o stvarima o kojima u praksi moramo često sami odlučiti – nastojeći razumjeti dileme različite složenosti, izabrati i odrediti prioritete.

Konstruktivistički pojam odgovornosti

Preuzimanje odgovornosti najbolje se može naučiti i razumjeti u konkretnim situacijama koje zahtijevaju donošenje odluke. Dileme u tom smislu posebno su zanimljive jer zahtijevaju vrlo pažljivo razmatranje posljedica neke odluke.

U otvorenom, sekularnom i pluralističkom društvu ne možemo smatrati da se samo po sebi razumije kako postoji sistem vrijednosti s kojim će se svako odmah složiti. Međutim, da bi neka zajednica bila stabilna, takav sistem vrijednosti veoma je bitan. Dakle, moramo razgovarati i pregovarati o osnovnim principima koji su nam kod preuzimanja odgovornosti zajednički.

Preuzimanje odgovornosti je izazov i trajni proces učenja; u tom smislu se u ovoj jedinki radi o konstruktivističkom shvatanju odgovornosti.

Zamke kod podučavanja o odgovornosti i kako ih izbjeći

Postoje dvije zamke kod podučavanja o odgovornosti – apstraktno moraliziranje i indoktrinacija.

Moraliziranje znači govoriti o tome da sam „dobar građanin“ bez analiziranja konkretnog problema. Učenicima se prenosi poruka da je preuzimanje odgovornosti samo pitanje želimo li nešto ili ne.

Učenici tako nikada ne nauče koliko težak može biti taj zadatak i koliko je važno da obrazlože razloge svog odabira.

Zamka indoktrinacije tiče se učitelja koji pokušavaju nametnuti određene vrijednosti. Nemaju ovlasti to činiti i koje god vrijednosti izabrali, one se mogu dovesti u pitanje i dekonstruisati.

Ova je jedinica i osmišljena da bi se izbjegle ovakve zamke, i sadrži osnovni zadatak koji učenicima daje priliku da donose vlastite odluke. Nastavnik je njihov instruktor i moderator.

Učenici raspravljaju o tome kako rješavati dileme. Primjeri se odnose na svakodnevno iskustvo učenika koje ih stavlja u ulogu stručnjaka.

Priprema jedinice

Preporučamo da nastavnik radi isti zadatak koji rade i učenici (vidi Radne materijale za učenike 2.1-2.4 i nastavne materijale 2.1-2.3). Na taj način će nastavnik najbolje razumjeti mogućnosti učenja i postati svjestan teškoća s kojima se učenici suočavaju. Sam rezultat – odluka o tome kako riješiti neku dilemu – nije „pravi“ odgovor jer istovremeno postoji snažan element subjektivnog izbora koji učenici mogu, ali ne moraju međusobno razmijeniti.

Razvijanje sposobnosti: povezanost s ostalim jedinkama ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na sposobnosti aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal sinergijskih učinaka između pojedinih jedinki u priručniku. Pokazuje koje se sposobnosti razvijaju u 2. jedinki (tamniji red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje sposobnosti političkog odlučivanja i djelovanja – naglasak je stavljen zbog povezanosti tih sposobnosti sa učešćem u demokratiji. Redovi koji slijede pokazuju vezu s ostalim jedinkama ovog priručnika: koje sposobnosti se razvijaju u tim jedinkama, a podrška su učenicima tokom rada u sklopu 2. jedinke.

Kako upotrijebiti ovu tabelu

Nastavnici mogu na različite načine koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave iz obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko časova mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinku i preskočiti ostale, jer zna da se neke ključne sposobnosti razvijaju, u određenom opsegu, u ovoj jedinki – na primjer, analiza, refleksivna upotreba medija i odgovornost.
- Ova tabela pomaže nastavnicima u korištenju sinergijskih učinaka koji učenicima omogućavaju uvježbavanje važnih sposobnosti u različitim kontekstima koji su na mnogo načina povezani. U tom slučaju nastavnik odabire i kombinuje nekoliko nastavnih jedinki.

Jedinke	Dimenzije razvijanja sposobnosti			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metode i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
2 Odgovornost	Razumijevanje problema koji se tiču dileme. Analiziranje posljedica neke odluke. Utvrdjivanje prioriteta i objašnjavanje razloga.	Pažljivo razmatranje i razmišljanje. Međusobno upoznavanje s razlozima i kriterijima za donošenje neke odluke.	Donošenje odluka s nepotpunim informacijama. Svijest o mogućem neuspjehu.	Promjena stajališta. Prepoznavanje interesa i prava drugih. Zajednica zasnovana na ljudskim pravima.
1 Identitet	Razumijevanje uticaja našeg odabira na druge.			Promjena stajališta.
4 Sukob	Dilema oko održivosti	Strategije pregovaranja	Rješavanje sukoba	
6 Vlast i politika	Politika – proces rješavanja problema i rješavanje sukoba			
7 Jednakost	Uvažavanje kulturne dimenzije demokratije		Uspostavljanje ravnoteže između prava većine i manjine.	Međusobno uvažavanje

Nastavna jedinka 2: Učešće, preuzimanje odgovornosti Sloboda podrazumijeva odgovornost

Tema lekcije	Razvijanje sposobnosti/ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metoda
Lekcija 1 Rizikovati gubitak prijatelja – ili prekršiti pravilo?	Sposobnost političkog odlučivanja i djelovanja: odabrati i obrazložiti razloge. Odgovorni smo za odluke koje donosimo u svakodnevnom životu. Shvatanje dileme i odgovornosti.	Učenici razmišljaju o odabiru i odlukama koje donose u svakakodnevnom situacijama suočavanja s dilemom i govore o razlozima takvog odabira.	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2.	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
Lekcija 2 i 3 Šta bi ti učinio/učinila?	Sposobnosti kod donošenja odluka i postupanja: rješavanje dilema. Kod rješavanja dileme vršimo različite odabire. Na taj način ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na lično iskustvo.	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. Stalak s papirom, flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 2 i 3 Šta bi ti učinio/učinila?	Preuzimanje odgovornosti uključuje rješavanje dilema – prikupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na lično iskustvo.	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Stalak s papirom, flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 4 Koje vrijednosti moraju biti zajedničke?	Procjena: osvrt na kriterije i vrijednosti. Demokratska zajednica oslanja se na zajednički sistem vrijednosti. Ljudska prava osiguravaju sistem vrijednosti s kojim se možemo složiti.	Učenici odabiru slučajeve suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, upoređuju i raspravljaju o prioritetima.	Nastavni materijali 2.2. Stalak s papirom (pripremljeno u okviru prethodne lekcije), flomasteri. Radni materijali za učenike 2.5; alternativno, Univerzalna deklaracija član 1. staviti na stalak s papirom ili projektor.	Zajednička rasprava o planiranju. Izlaganje. Rasprava.

Lekcija 1

Rizikovati gubitak prijatelja - ili prekršiti pravilo?

Posvuda smo suočeni s dilemama

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje sposobnosti odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje sposobnosti	Sposobnosti političkog odlučivanja i djelovanja: odabir i obrazlaganje razloga.
Cilj učenja	Odgovorni smo za odabire u svakodnevnom životu. Razumijevanje dilema i odgovornosti.
Zadaci za učenike	Učenici razmišljaju o odabiru u situacijama suočavanja sa svakodnevnim dilemama i razmjenjuju razloge svog odabira.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2.
Metoda	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
Raspored	<ol style="list-style-type: none"> 1. Učenici se bave svakodnevnim dilemama. 10 min. 2. Učenici se upoznaju s instrumentom za analizu dileme. 20 min. 3. Učenici razmjenjuju svoje odluke u školskom testu o rješavanju dileme. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici se upoznaju s važnošću i nužnošću preuzimanja odgovornosti. U nekoj vrsti eksperimentalne primjene, oni koriste određeni instrument kako bi se mogli osvrnuti na svoje odluke o preuzimanju odgovornosti i upoznaju se s osnovnim pojmom dileme.

Svi učenici se odmah aktivno uključuju uz pomoć induktivnog pristupa. Za nekoliko minuta svi učenici u razredu razmišljaju o tome kako riješiti neku dilemu koja im je poznata iz iskustva u razredu.

Prva lekcija bavi se osnovnom temom – suočavanjem s dilemom, odabirom, razmišljanjem o prioritetima prilikom odabira. Umjesto dodavanja dodatnih tema, sljedeće lekcije obrađuju problem rješavanja dileme. Poput ostalih jedinki ovog priručnika, i ova jedinka slijedi didaktičko princip iscrpne obrade izabrane teme – „Obradi manje, ali bolje“. Razlog zbog kojeg smo izabrali tako malo, a izostavili tako mnogo jeste ogromno iskustvo. Intenzitet napora koje ulažemo u učenje polučuje najbolje rezultate, a ne široka obuhvaćenost nekog područja.

Opis lekcije

1. faza: Učenici razmišljaju o svojim odabirima u svakodnevnim situacijama

Nastavni materijal 2.1

Nastavnik najavljuje početak nove jedinice i kao uvod iznosi sljedeći primjer.

Zamisli sljedeću situaciju. U razredu se piše test iz historije. Ti si jedan od najboljih učenika iz historije, no čak i ti smatraš da je test prilično težak.

Prijatelj iza tebe šapuće i moli te da mu pokažeš svoj test. Ti znaš da je prepisivanje na testovima zabranjeno i da bi i ti i tvoj prijatelj mogli biti ozbiljno kažnjeni kada biste to učinili.

Šta bi učinio? Da li bi rizikovao gubitak prijatelja ili bi prekršio pravilo?

Nastavnik zapisuje dilemu – temu ove lekcije – na tablu ili na stalak s papirom.

Upozorova učenike da njihov odgovor mora biti da ili ne – nema alternative niti srednjeg rješenja, niti učenici mogu o tome razgovarati – potom traži da se izjasne dizanjem ruku. Učenici se izjašnjavaju, a nastavnik bilježi rezultate na tablu ili stalak s papirom.

Slijedi rasprava. Učenici iznose svoje razloge, a nakon nekoliko minuta nastavnik sabira i zapisuje glasove na tablu. Možemo očekivati argumente kao što su ovi:

Da li bi rizikovao gubitak prijatelja ili bi radije prekršio pravilo?

Da (glasova x)

Dobri prijatelji uvijek pomažu jedni drugima.
I meni će jednog dana trebati pomoć prijatelja.
Trebamo si uzajamno pomagati. Svijet bi bio hladan i neprijateljski kada ne bismo brinuli jedni o drugima.

Ne (glasova y)

Varanje nije pošteno prema onima koji poštuju pravila.
Varanjem rizikujem da i ja budem kažnjen. Prijatelji to ne bi smjeli očekivati jedni od drugih.
O prijatelju ovisi veličina rizika. S dobrim prijateljem mogu razgovarati i on će poštovati moju odluku.

2. faza: Učenici se upoznaju s instrumentom za analizu dileme

Radni materijali za učenike 2.1 i 2.2

Nastavnik učenicima dijeli radne materijale za učenike 2.1 i 2.2 i ukratko uvodi pojam dileme (nastavni materijal 2.1). Argumenti koje su učenici iznijeli pokazuju sukob lojalnosti: ili ostajem odan prijateljima kada me mole za pomoć, ili slijedim pravila jer ona svakom garantuju jednake šanse na testu. Razlozi koje učenici navode – ili se očekuje da će navesti – tiču se vrijednosti: našeg shvatanja prijateljstva, odanosti, spremnosti da drugima pomognemo, poštenja, poštivanja pravila i propisa.

Upravo sam suočen sa situacijom u kojoj ću prekršiti jednu od tih spona odanosti i pratećih vrijednosti – rizikovati da izgubim prijatelja, što će uticati na moj ugled, ili rizikovati da budem kažnjen i imati grižnju savjesti jer sam prekršio pravilo koje zapravo podržavam. Takvu situaciju u kojoj možete izabrati samo pogrešno, umjesto da činite sve što je ispravno, nazivamo dilemom. Sljedeći primjer tipičan je za mnoge dileme:

Kompromis nije moguć. Moraš definisati svoje prioritete.

Vrijeme nalaže da odmah reaguješ što ti otežava pažljivo donošenje odluke.

Kasnije ne možeš promijeniti svoju odluku pa su njene posljedice neopozive.

Preuzimaš odgovornost – i ti i svi ostali morate snositi posljedice.

U svakodnevnom životu, kao i kod donošenja političkih odluka, neprestano se suočavamo s dilemama. Njihovo rješavanje je teško jer su problemi često složeni, a odluku moramo donijeti u kratkom vremenu.

Međutim, rješavanje dilema i razmišljanje o našoj odgovornosti je u izvjesnom smislu vještina koju možemo naučiti. Učenje se odvija korak po korak. Nekoliko lekcija bavi se rješavanjem dilema koje u stvarnom životu treba odmah riješiti.

Radni materijal za učenike 2.2 nudi instrument koji pomaže u rješavanju dileme. Učenici dobivaju zadatak da taj instrument primijene na problem školskog testa. U vremenu od otprilike 5 do 10 minuta, moraju izabrati jedno ili najviše tri pitanja koja smatraju relevantnim i korisnim te ih pažljivo razmotriti. Donose odluku i u plenarnoj raspravi koja slijedi razgovaraju o razlozima zbog kojih su tako odlučili. Rade u grupama od po tri ili četiri učenika.

3. faza: Učenici razmjenjuju svoje odluke u dilemi oko školskog testa

U zaključnoj plenarnoj raspravi glasnogovornici grupa predstavljaju odluke svojih grupa i prioritete koji su ih doveli do tih odluka. Nastavnik predsjedava raspravom i posebnu pažnju posvećuje pitanjima i kriterijima kojima su se učenici vodili.

Na kraju lekcije, nastavnik komentariše taj problem i učenicima ukazuje na različite prioritete koje su iznijeli. Razmišljajući o prioritetima kojima se rukovode kod donošenja odluka, učenici preuzimaju odgovornost.

Lekcija 2 i 3

Šta bi ti učinio/učinila?

Preuzimamo odgovornost za svoje odluke

Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa. Razvijanje sposobnosti odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju. Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu , važni su sastavni dijelovi procesa učenja. Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa. Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje sposobnosti	Sposobnosti za donošenje odluka i djelovanje: rješavanje dileme.
Cilj učenja	Kad rješavamo dilemu, donosimo različite odluke. Na taj način ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva rješavanje dileme – skupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.
Zadaci za učenike	Učenici raspravljaju o konkretnim slučajevima suočavanja s dilemom i osvrću se na svoje lično iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni materijali za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. Stalac s papirom, flomasteri.
Metoda	Grupni rad.
Raspored	1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinke. 10 min.
	2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama. 70 min.

Informacije

Preuzimanje odgovornosti u sekularnim demokratskim zajednicama ima konstruktivističku dimenziju: moramo naučiti preuzeti odgovornost u nekoj konkretnoj situaciji. Preuzimanje odgovornosti, kada smo suočeni s dilemom, često pod pritiskom vremena, vrlo je teško, no može se naučiti.

Glavni zadatak ove jedinice služi postizanju tog cilja. Učenici razmjenjuju stavove i raspravljaju o problemima i izboru prioriteta u konkretnoj situaciji suočavanja s dilemom. Preuzimanje odgovornosti je konkretna stvar pa se učenici bave s četiri situacije suočavanja s dilemom koje se sadržajno razlikuju (vidi radni materijal za učenike 2.3): preuzimanje odgovornosti za nešto za šta se neko drugi trebao pobrinuti, sukob odanosti nastavniku i prijatelju, sukob odanosti prijatelju i obaveza poštivanja zakona, odluka o tome da li podržati projekt uz nedovoljnu informisanost.

Učenici pripremaju izlaganja o svojim odabirima u kojima se moraju fokusirati na razloge (vidi Radni materijal za učenike 2.4). Kao podršku tim izlaganjima, nastavnik priprema list sa stalka s papirom, prilagođen na osnovu tog radnog materijala (vidi nastavni materijal 2.2).

Prošireni zadaci u obliku projekta pružaju nastavniku mogućnost da ocijeni nivo razvoja sposobnosti kod učenika (vidi 3. fazu u nastavku).

Opis lekcije

1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinice

Svrha ovog zadatka jeste analizirati načine rješavanja dilema i kriterije koji se pritom koriste. U uslovima stvarnog života, odluke često moramo donositi u sekundi pa se kasnije često zbog njih kajemo, ako ih ne možemo ispraviti. U politici procesi donošenja odluka također su često povezani s dilemama i protivrječnim ciljevima.

U ovom glavnom zadatku učenici mogu korak po korak proučavati složeni proces donošenja odluke i osvrnuti se na odgovornost koju preuzimaju kada na ovaj ili onaj način rješavaju neku dilemu.

Trebali bi zabilježiti svoje odluke i razloge za njihovo donošenje na Radni materijal za učenike 2.4. Ako se ne mogu unutar grupe dogovoriti oko neke odluke, oba stajališta trebali bi zabilježiti i izložiti.

Učenici formiraju grupe od po četiri do šest učenika. Imenuju vođu grupe, onog koji izlaže dogovoreno te zapisničara koji je podrška učeniku koji izlaže. Raspravljaju o četiri dileme s radnog materijala za učenike 2.3 odabirom nekih pitanja i kriterija s popisa instrumenata (Radni materijal za učenike 2.2). Grupe mogu raspravljati i o drugim dilemama iz ličnog iskustva ili iz politike.

2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama

Učenici rade u grupama. Odgovorni su za svoj rad, uključujući i odluke koje se tiču odmora, domaćih zadaća, potrage za materijalima, itd.

3. Nastavnikove aktivnosti

Nastavnik prati rad učenika. Aktivnost učenika je prilika da nastavnik ocijeni nivo sposobnosti – saradnju i timski rad, upravljanje vremenom, razumijevanje dileme, nivo razmišljanja, analizu i političku procjenu.

Nastavnik im ne pomaže osim ako učenici ne zatraže pomoć; u tom slučaju nastavnik ne smije dati rješenje, već učenicima pomoći da pronađu pravi pristup.

Priprema 4. lekcije:

Nastavnik priprema niz od šest izlaganja (vidi nastavne materijale 2.2). Svako izlaganje je pripremljeno na zasebnom komadu papira sa stalka s papirom. Na četiri papira nastavnik upisuje naziv slučaja koji sadrži dilemu i alternativne mogućnosti.

Nastavnik prati rad učenika, a može ih i pitati kako napreduju. Ako im je zadatak težak i ako smatraju da se od njih previše traži, nastavnik bi se na to trebao osvrnuti u fazi rekapitulacije (lekcija 4, stepen 3).

Lekcija 4

Koje vrijednosti su nam zajedničke?

Preuzimanje odgovornosti u zajednici zasnovanoj na ljudskim pravima

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje sposobnosti odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metodu, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored nastavniku omogućuje okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje sposobnosti	Procjena: osvrt na kriterije i vrijednosti.
Cilj učenja	Demokratska zajednica oslanja se na niz zajedničkih vrijednosti. Ljudska prava nude niz vrijednosti o kojima se možemo složiti.
Zadaci za učenike	Učenici izabiru slučajevne suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, upoređuju i raspravljaju o svojim prioritetima.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.2. Stalak s papirom (pripremljeno uz prethodnu lekciju), flomasteri. Radni materijal za učenike 2.5; alternativno, član 1. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima na stalku s papirom ili projektor.
Metoda	Rasprava o zajedničkom planiranju, izlaganja, rasprava.
Raspored	1. Odluka po zajedničkom planiranju. 10 min.
	2. Izlaganja i rasprava. 15 min.
	3. Osvrt na jedinku. 15 min.

Informacije

Glavni zadatak učenicima je pružio mogućnost da pribave mnogo materijala i vjerovatno je to više nego što se može obraditi u jednoj lekciji. Stoga treba napraviti odabir. Učenici trebaju učestvovati u donošenju odluke jer je problem i njihova odgovornost jednako kao i nastavnikova. Brza odluka štedi vrijeme za ono što slijedi u sljedećoj lekciji.

Međutim, ako učenici dovode u pitanje potrebu da dio svoga rada ostave za raspravu u nastavku, njihove želje imaju prioritet. Da bismo izbjegli razočarenje kod učenika, važno je da razumiju kako će naučiti više iz iscrpne rasprave o nekoliko izvršenih odabira nego ako slušaju kratke priloge o svemu što je bilo predmet rasprave. Razred mora riješiti dilemu jer su vrijeme i pažnja javnosti rijetki resursi, ne samo u upravljanju razredom, već i u javnom životu. Kontrola cenzora i selekcija aktivnosti su nužnost, jednako kao i izvršavanje ovlasti (vidi 9. jedinku u kojoj se opširno obrađuje taj problem).

To je važna prilika za učenje u upravljanju razredom – kod podučavanja u duhu demokratije i ljudskih prava. Šta prije učenici izabeu na koja će se pitanja fokusirati, to bolje, no niko se ne smije osjećati uskraćeno. Učenici moraju pronaći ravnotežu između učinkovitosti i pravičnosti učešća. Na kraju većina odlučuje (vidi 8. jedinku u kojoj se govori o problemu nadglasavanja manjine).

U završnoj fazi osvrta, predlažemo da se fokusirate na jedan od dva osnovna problema koja se uvijek javljaju kod preuzimanja odgovornosti u otvorenim društvima: dileme složenosti i stabilnosti (vidi nastavni materijal 2.3, module podučavanja br. 2 i 3).

Dilema složenosti odnosi se na naše iskustvo koje nam govori da je preuzimanje odgovornosti teška zadaća te da se teškoća povećava što su složeniji naši društveni sistemi. Ako učenici spomenu takvo iskustvo, nastavnik bi trebao govoriti o toj temi. Učenicima će možda trebati ohrabrenje kako bi prihvatili rizik krivog zaključivanja umjesto da izbjegavaju donošenje odluka.

S druge strane, **dilema stabilnosti** odnosi se na iskustvo velike usamljenosti kod donošenja odluka i ne možemo sa sigurnošću reći da se svi držimo istih osnovnih vrijednosti. U kojem opsegu je takav dogovor potreban i kako ga možemo postići? Ljudska prava nude niz vrijednosti koje se svode na princip poštivanja ljudskog dostojanstva, što prihvaćaju sve glavne vjeroispovijesti. U tom smislu, to je vrlo značajna lekcija u sklopu obrazovanja za ljudska prava.

Opis lekcije

Priprema

Nastavnik je u učionici izvjesio papire s prezentacijama prije početka rada na lekciji.

1. dio: Odluka o zajedničkom planiranju

Nastavnik predsjedava prvim dijelom lekcije. Obilazi četiri velika papira sa stalka s papirom s primjerima suočavanja s dilemom i spominje dvije alternativne mogućnosti. Učenici se dizanjem ruku izjašnjavaju za jednu mogućnost, a nastavnik bilježi rezultat na papir.

Grupe koje su se osvrnule na svoje lično iskustvo kratko o tome izvještavaju i saopštavaju odluku učenika. Stavljaju dodatne papire sa stalka s papirom.

Nastavnik napominje da učenici neće imati dovoljno vremena detaljno raspravljati o svim svojim odlukama pa stoga moraju napraviti izbor dizanjem ruku. Ako se učenici slože, dodatna rasprava nije potrebna.

Ako je učenicima teško dogovoriti se koje slučajeve izabrati, nastavnik predlaže jedan ili dva. Kriteriji za takav izbor mogu biti sljedeći:

- rasprava o problemu koji učenici smatraju posebno zanimljivim;
- jednoglasna odluka – da li učenici dijele neke vrijednosti ili prioritete?
- sporna odluka – slažu li se učenici oko nekih vrijednosti ili prioriteta?
- davanje prednosti ličnom iskustvu učenika.

Kriterij koji ćete primijeniti ovisi o izboru zabilježenom na stalku s papirom.

2. dio: Izlaganje i rasprava

Učenici koji izlažu izlaze pred učenike i objašnjavaju razloge za odluku koju je donijela njihova grupa. Neki drugi član grupe podržava izlaganje kratkom bilješkom na stalku s papirom.

Učenici, uz nastavnikovu pomoć, upoređuju svoje kriterije i raspravljaju o svom odabiru. Nastavnik rukovodi raspravom.

Rezultat rasprave ne može se predvidjeti. Učenici se mogu, ali i ne moraju, složiti oko svojih principa kod preuzimanja odgovornosti u nekoj konkretnoj situaciji. Treći papir sa stalka s papirom može se upotrijebiti za bilješke o ishodu rasprave.

3. dio: Osvrt

Nastavnik odabire jedan od sljedećih problema na osnovu posmatranja i razgovora s učenicima tokom rješavanja glavnog zadatka. Donošenje zajedničke odluke s učenicima nije primjereno jer bi nastavnik u tom slučaju morao opširno objašnjavati mogućnosti.

1. mogućnost: Dilema složenosti:

Učenici se osvrću na teškoće kod preuzimanja odgovornosti

Plenarna rasprava počinje povratnim informacijama. Šta je išlo glatko, što je bilo teško?

Možemo očekivati da će učenici naglašavati kako je preuzimanje odgovornosti na ovaj način teško i da oduzima mnogo vremena. Zahtjev koji kaže da moramo razumjeti posljedice onoga što činimo – uzeti u obzir ishod, *respice finem*, često je neizvodiv.

Nastavnikov odgovor će biti da je ta primjedba sasvim opravdana – ali šta je alternativa? Prestati donositi odluke i preuzimati odgovornost? Najprije zahtijevati potpune informacije?

Naravno, život ide dalje i moramo prihvatiti rizik pogrešnih odluka. Međutim, velika je razlika biti svjestan mogućnosti donošenja pogrešne odluke i izazova složenosti modernog društva (vidi nastavni materijal 2.3, modul lekcije br. 2). Upravo zbog toga su obrazovanje, i ova vrsta obuke koja se nudi u ovoj jedinki, toliko važni.

2. mogućnost: Dilema stabilnosti:

Učenici se osvrću na svoje iskustvo u svjetlu ljudskih prava

Nastavnik upućuje učenike na vrijednosti i prioritete s kojima su se složili, ili nisu, u svojoj prethodnoj raspravi što vodi do sljedećeg pitanja:

- Koje su nam vrijednosti zajedničke?

To je tema lekcije; nastavnik to zapisuje kao naslov iznad papira na tabli; druga mogućnost je da se na zid pričvrsti papir veličine A3.

Učenici ponavljaju zaključke svoje rasprave na osnovu bilješki na stalku s papirom.

Takav osvrt vodi do sljedećih pitanja:

- Oko kojih vrijednosti se ne slažemo? Da li se one međusobno isključuju?
- Oko kojih vrijednosti bismo se morali složiti?

Nastavnik objašnjava zbog čega je to pitanje tako važno: kod preuzimanja odgovornosti oko istih stvari ovisimo jedni o drugima. Šta bi mogle biti smjernice?

Učenici znaju, ili će shvatiti, da ne postoji vjeroispovijest niti filozofija koju svi prihvaćamo, te da niko neće prihvatiti niti jedan skup vrijednosti koji mu se nameće. Jedini izvor iz kojeg proizlazi niz pravila, ili vrijednosti s kojima ćemo se složiti, jesu ljudska prava

Nastavnik upućuje učenike na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, član 1.:

„Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Obdarena su razumom i sviješću pa se moraju ophoditi jedna prema drugima u duhu bratstva.“

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.), Član 1.;

Cijeli tekst nalazi se na radnom materijalu za učenike 2.5.

Učenici čitaju ovaj član koji se nalazi na radnom materijalu za učenike 2.5, ili ga nastavnik čita učenicima. Već i sam taj član može nas veoma daleko odvesti:

- Rođeni smo s ljudskim pravima; ona su neotuđiva i niko nam ih ne može oduzeti.
- Slobodni smo.
- Jednaki smo.

Nastavnik je upravo pokazao kako se takav član čita – polako, riječ po riječ. Učenici nastavljaju:

- Imamo ljudsko dostojanstvo: s poštovanjem se moramo ophoditi jedni prema drugima.
- Imamo određena prava.
- „Obdareni smo razumom“: mislimo sami za sebe.
- „Obdareni smo sviješću“: u stanju smo preuzeti odgovornost.
- „Moramo se jedni prema drugima ophoditi u duhu bratstva“: moralli bismo preuzimati odgovornost jedni za druge, što uključuje brigu za one koji ovise o tuđoj pomoći.

Nastavnik naglašava da ljudska prava nemaju samo okomitu dimenziju – odnos između državne vlasti i građanina-pojedinca, već i vodoravnu dimenziju – odnos između pojedinaca kao članova zajednice. Možemo si dopustiti veliku slobodu i pluralizam u građanskom društvu zasnovanom na ljudskim pravima koje nam daje sistem osnovnih vrijednosti oko kojih se svi slažemo.

Mogućnosti za dodatno proučavanje

Obje mogućnosti u fazi osvrta na pređeno gradivo zaslužuju raspravu. Proširenje ove jedinice može uključivati raspravu o još jednom ključnom pitanju.

Pitanje odgovornosti može se povezati s gotovo svim ostalim jedinkama ovog priručnika. Vidi dio o međusobnoj povezanosti jedinici s početka ovog poglavlja.

Nastavni materijali 2.1

Kako upotrijebiti instrument za analizu dileme

(Radni materijal za učenike 2.2): primjer

U uputama se učenicima predlaže da izaberu nekoliko pitanja i o njima pažljivo razmisle. Stoga ovaj primjer obrađuje neka odabrana pitanja, no čitalac može izabrati nešto drugo ili drugačije odgovoriti na ova pitanja. U ovom primjeru metoda je važnija od načina razmišljanja. To je jedan od razloga zbog čega se ne predlaže nikakva odluka.

Primjer br. 4: Koje banane kupiti? (Radni materijal za učenike 2.3)

1. Prikupi informacije.

O kome/čemu je riječ?

Šta oni žele? (Kakve su njihove potrebe, ciljevi ili interesi?)

O kome/čemu je riječ?	Ciljevi, interesi
Ja kao potrošač	Kupiti jeftinu hranu. Kupiti kvalitetnu hranu.
Supermarket	Privući kupce. Zaraditi.
Pošteno poslovanje	Pomoći malim proizvođačima banana.
Proizvođači banana.	Zaraditi i prehraniti porodicu. Prodavati dobre proizvode. Povećati proizvodnju.

U čemu je problem/dilema?

Kupiti jeftinije banane?	Kupiti skuplje banane?
Kupovanje jeftinijih banana pomaže mi uštedjeti novac za druge stvari. Ne pomoći ljudima u stanju potrebe koji, u izvjesnoj mjeri, također ovise o mojim odlukama kod mene stvara osjećaj grižnje savjesti.	Kupovanje skupljih banana pomaže malim proizvođačima banana. Kupovanje skupe hrane ima ograničenja.

Kakve veze ovaj primjer ima sa mnom?

Direktno sam uključen(a) u globalizirano tržište. Moja odluka o tome šta kupiti direktno utiče na živote drugih ljudi.

Šta ne znamo - što ne razumijemo?

Direktno sam uključen(a) u globalizirano tržište. Moja odluka o tome šta kupiti direktno utiče na živote drugih ljudi. Međusobno se ne poznajemo, ali znamo ponešto jedni o drugima i povezani smo onim što činimo.

Ne znam koliko hitno je proizvođačima potrebna moja pomoć. Možda su drugi kupci već kupili kilograme banana malih proizvođača, ali i suprotna situacija je moguća.

Koliki bi bio napor pronalaženja informacija koje nedostaju?

U svakodnevnim okolnostima moram odmah odlučiti. Moram nešto jesti, pa moram donijeti odluku i bez poznavanja cijele situacije; to je pravilo, a ne izuzetak.

2. Razmotri **posljedice**.

Koje su alternativne odluke?

Kakav bi učinak imala svaka od tih odluka i za koga...?

Alternativne odluke	Alternativa br. 1: Kupiti jeftine banane	Alternativa br. 2: Kupiti skupe banane
Ja kao potrošač	Bez obzira koliko je velik ili malen moj dohodak, neću primijetiti razliku. Ako je potrebno, mogu jednostavno uštedjeti odustajanjem od jednog hamburgera ili table čokolade. Stvar bi bila drugačija da sam dužan/dužna pa moram smanjiti troškove gdje god je to moguće.	
Proizvođač banana	Nikakva podrška.	Skromna podrška, sa značajnim učinkom (informacije o poštenom poslovanju).
Supermarket	Nemamo tačne brojke, no možemo pretpostaviti da će supermarket zaraditi ako kupimo nekakve banane – bez obzira da li jeftine ili skupe.	
Pošteno poslovanje	Bez podrške poštenom poslovanju.	Podrška poštenom poslovanju.

3. Definiši svoje **prioritete**.

U kojoj mjeri razumijem posljedice svoje odluke?

Nemam cjelovitu sliku i nemam vremena stvarati je – osim ako to ne proglasim jednim od mojih glavnih prioriteta. Prema tome, moram odlučiti da li se osloniti na informacije koje sam dobio/dobila od drugih, u ovom slučaju od organizacije koja brine o poštenom poslovanju. One mi kažu da čak i malen doprinos mnogo znači proizvođačima u zemljama u razvoju.

Koja su mi vjerska i moralna načela bitna?

To pitanje je očito od velike važnosti. Slobodni smo odgovoriti prema vlastitom nahođenju.

Je li moja odluka neopoziva? („nema povratka”) ili je mogu naknadno ispraviti?

Ovakvu odluku često donosimo. Danas mogu odlučiti jedno, a sutra drugo. Mogu razmisliti o svojoj odluci, no ne mogu izmijeniti odluku koju sam u prošlosti donio/donijela.

4. Donesi **odluku**.

Moram li se odlučiti za jedan cilj i prekršiti drugi?

Da. Obično kupiš jeftine ili skupe banane, ali ne i jedne i druge. Kompromis – kupiti malo od svakih – nije baš uvjerljiv.

U takvim okolnostima, što mi govori intuicija? S kojom odlukom se mogu najviše poistovjetiti?

U svakodnevnom životu naša je intuicija vjerovatno najvažnija smjernica i često je pouzdanija od intenzivnog razmišljanja. Radimo ono što nam se čini najbolje. Preuzimanje odgovornosti, dakle, znači nastojati razumjeti, a ponekad i promijeniti ono što nam kaže intuicija.

Nastavni materijal 2.2

Papir sa stalka s papirom za uporedbu rješavanja dileme (Lekcija 4)

Za svaki primjer potreban je jedan list sa stalka s papirom. Prijedlozi kako sročiti alternativne mogućnosti nalaze se na Radnom materijalu za učenike 2.4.

Primjer postojanja dileme:

(dodaj naslov s Radnog materijala za učenike 2.3).

Alternative	Razlozi
<i>(unesi mogućnosti prve dileme)</i>	
<i>(unesi mogućnosti druge dileme)</i>	
<i>(ostavi prazno za dodatne unose)</i>	

Nastavni materijal 2.3

Sloboda i odgovornost – tri modula lekcije

To su moduli lekcije koje možete izabrati ovisno o potrebama vaših učenika – u sklopu jedinice od četiri lekcije, ili kao mogući dodatak nekoj jedinici. Moduli istražuju uslove preuzimanja odgovornosti u modernim društvima:

Modul br. 1: Učiti kako preuzeti odgovornost nije moguće bez preuzimanja rizika.

Modul br. 2: Kako možemo uspjeti u preuzimanju odgovornosti u modernim, sve složenijim društvima koja većinom od nas traže maksimum?

Modul br. 3: Stabilnost demokratskih zajednica ima kulturološku dimenziju – zajednički sistem vrijednosti svojih članova koji se ne može nametnuti, već mora biti prihvaćen.

1. Dilema rizik – odgovornost

Imati slobodu izbora predstavlja ljudsko pravo, no ta sloboda podrazumijeva i odgovornost. Uvijek moramo biti svjesni uticaja i posljedica naših odluka i postupaka i za nas i za druge, kako danas tako i u budućnosti, ovdje ili bilo gdje drugdje u svijetu (vidi model održivosti u Radnom materijalu za učenike 4.2).

S druge strane, jedini način na koji učimo preuzimati odgovornost jeste u uslovima slobode, što uključuje slobodu doživljavanja neuspjeha. Na primjer, mladi ljudi žele izlaziti noću i vikendom, što učenici vrlo dobro znaju. Njihovi roditelji očekuju da se vrate kući u određeno vrijeme, pa je zadatak mlade osobe da poštuje dogovor. Bez slobode kretanja i preuzimanja svih pratećih rizika, niko ne može naučiti preuzimati odgovornost.

2. Dilema složenost – demokratija

U ovoj jedinici učenici razmišljaju o tome kako preuzeti odgovornost u svakodnevnim situacijama. Često u nekoliko sekundi moramo odlučiti kako riješiti neku dilemu. Osnovni zadatak (lekcije 2. i 3.) omogućuje učenicima da polako analiziraju dimenziju odgovornosti te na taj način vježbaju intuiciju. Preuzimanje odgovornosti zahtijeva vještinu hitrog „protrčavanja“ kroz neku složenu situaciju i potom intuitivnog donošenja odluke koja treba izdržati kritički osvrt. Iz svakodnevnog iskustva možemo reći da je to „normalno“ i svi smo svjesni rizika činjenja grešaka jer o teškim pitanjima moramo odlučiti pod vremenskim pritiskom. Vježba i iskustvo pomažu nam poboljšati intuiciju, no problem i dalje postoji.

Složenost poprima drugačiju kvalitetu na društvenom ili globalnom nivou. Na primjer, često možemo birati način putovanja od A do B, od kuće do škole, na primjer. Vožnja automobilom je najugodnija mogućnost, dok vožnja autobusom ili biciklom mnogo duže traje, da ni ne spominjemo mogućnost kašnjenja, ili mogućnost da pokisnemo jer pada kiša, itd. Kakvu odluku ćemo donijeti? Mogući kriterij bi mogle biti posljedice koje vožnja ima na klimatske promjene. No da li samo moj automobil može ostvariti tu razliku, posebno ako samo manjina ide autobusom ili biciklom? Problem je isuviše složen za pojedinca (vidi 4. jedinku). Isto vrijedi i za situaciju našeg učešća u političkoj raspravi o takvom pitanju – činimo li dovoljno i prave stvari da bismo spriječili klimatske promjene?

Povećanje složenosti tipično je za moderna društva. Ona su povezana globaliziranim tržištem i ovise jedno o drugom u smislu načina na koji rješavaju globalne probleme poput klimatske promjene. Činjenica, da se moramo boriti sa složenosću dodatno otežava preuzimanje odgovornosti. To je na neki način cijena koju moramo platiti radi povećanja standarda življenja u modernim društvima zbog dostignuća tih društava u nauci, tehnologiji i obrazovanju.

Intuicija nam više ne pomaže kod preuzimanja odgovornosti u složenim problemima kao što je rješavanje klimatskih promjena. Treba nam savjet stručnjaka. U demokratskim sistemima građani i političari koji se moraju osloniti na stručnjake da bi razumjeli svijet u kojem žive suočeni su s opasnošću da skliznu u neku vrstu moderne, postdemokratske oligarhije, vladavine stručnjaka koje građani više ne mogu nadzirati. To je dilema na relaciji složenost-demokratija.

Demokratija pobjeđuje ili gubi obećanjem da svaki zainteresirani građanin može učestvovati u donošenju odluka. Činiti to odgovorno podrazumijeva obrazovane građane. Obrazovanje je jedina šansa koju imamo da bismo riješili dilemu složenosti. Širenje obrazovanja nije samo pokretač sve veće složenosti modernog društva, već je, također, ključ za prevladavanje dileme složenosti u demokratiji.

3.Dilema sloboda – stabilnost: sloboda, pluralizam i naša potreba da dijelimo neke vrijednosti

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje podučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjem i obredima.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvata slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javne komunikacije i bez obzira na granice.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.); cjeloviti tekst nalazi se u Nastavnom materijalu 2.5.

Pojedinci koji ostvaruju ova prava proizvode pluralizam u mnogim oblicima (vidi Nastavnu jedinku 3). Jedan od učinaka jeste da ljudi slijede različite vjeroispovijesti i pridržavaju se različitih sistema vrijednosti – naročito ako je riječ o useljeničkim zajednicama. Moderna društva su sekularna i pluralistička – njihovi članovi razvijaju individualna stajališta i identitete (vidi Nastavnu jedinku 1). Odgovornost ima konstruktivističku dimenziju.

S druge strane, svaka zajednica pridržava se niza vrijednosti oko kojih su se složili svi njeni članovi. Demokratija ovisi o jakoj državi, jednako kao i o političkoj kulturi koja pruža podršku.

To je dilema sloboda-stabilnost: demokratska i sekularna država ovisi o kulturološkim uslovima koje njene institucije i vlasti ne mogu proizvesti ili izvršiti. Niz općeprihvaćenih i cijenjenih vrijednosti, pravila i ciljeva ne može se uzeti zdravo za gotovo. Naprotiv, odgovornost je građana pregovarati i redefinisati vrijednosti, pravila i ciljeve. Obrazovanje, a posebice obrazovanje za demokratiju i ljudska prava igra ključnu ulogu u ispunjavanju tog izazova. Ljudska prava možda nude jedini niz pravila i principa koja su opće prihvatljiva (vidi 4. lekciju ove jedinice u kojoj se naglasak stavlja na član 1. Univerzalne deklaracije). Ljudska prava naglašavaju princip međusobnog priznavanja – zlatno pravilo – ali ne promoviraju niti jednu vjeroispovijest ili filozofiju etike i morala. S tog stanovišta, ljudska prava ne samo da su na izvoru problema, već su i ključ za postizanje rješenja.